

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiri dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

ETNİSİTE, TOPLUMSAL CİNSİYET VE SINIF EKSENİNDE MEVSİMLİK KÜRT TARIM İŞÇİLERİ

Yapacağım sunum aslında Toplum ve Kuram dergisinde Kürt mevsimlik işçiler üzerine yayımlanmış giriş niteliğindeki yazımın bir özetinden oluşacaktı. Size mevsimlik işçiliğin son dönemdeki bağlamından, kullandığım kavramlardan, yaptığım etnografik çalışmadan ve şu andaki sendikal, sosyal, politik oluşumlardan söz etmeyi planlıyordum. Fakat 15 dakika içinde bunu yapmanın imkansızlığını fark edince, son bölümü ve bağlam bölümünü çıkarmaya karar verdim. Şimdiki metinde, size Kuzey Kürdistan'dan Karadeniz'e fındık toplamaya giden işçilerin yaşamlarını anlamlandırmak için zorunlu göç ve tarımın Türkiye üretimindeki değişiminin bağlamı oluşturan iki öncül süreç olarak kabul edilmesi gerektiğini söyleyip, bunu tartışmıyorum. Asıl olarak odaklanacağım nokta, etnografik çalışmanın verilerine dayanarak, mevsimlik işçiliğin yalnızca sınıfsal bir mesele değil aynı derecede önemli etnik ve toplumsal cinsiyete dair çelişkiler de içerdiğidir.

Sunumda sınıf, etnisite ve toplumsal cinsiyet üç ana çelişki eksenini olarak ele alınacaktır. Türkiye'nin en dezavantajlı gruplarından biri olan mevsimlik tarım işçilerinin yaşamlarını üç ana çelişkiye indirgemenin sorunlarının ve sorumluluğunun farkındalığı ekseninde bu kavramlar işlevsel ve sınırları farklı çelişkilere açılan araçlar olarak kullanılacaktır. Kavramlar bağlam içinde anlam kazandıklarından, sunumu teori ve buluntular olarak iki bölüme ayırmak yerine, kavramlara ve teorik tartışmalara mevsimlik işçilerin göçlerini anlatırken/anlamlandırırken başvurulacaktır.

1990'lı yılların sonlarından itibaren reel ve görece olarak sayıları artan mevsimlik işçilerin ilk kaybettikleri, pazarlık güçleri olmuştur. Hemen hemen tüm işçiler 1990'ların

son yıllarında ücretleri üzerinde hiç söz haklarının kalmadığından söz etmektedirler. Bununla birlikte, öncesinde üreticiler tarafından karşılanan yol parası, 1990'lardan sonra işçiler tarafından ödenmeye başlanmıştır. Ayrıca 1990'lı yıllar öncesinde işçilerin kalması için üreticilerin evlerinin yanında ya da yakınında bir yer ayarlanırken, 1990'lardan sonra üreticiler işçiler için yer sağlamayı bırakmış ve işçiler Karadeniz'e vardıkları günden itibaren istasyonlarda ya da şehrin dışında, onlar için ayrılmış kamp yerlerinde mahrumiyet koşullarında yaşamaya başlamıştır. Örneğin, Adapazarı'ndaki Köpek Meydanı ve Ordu'da 2008'de işçilere ayrılan şehrin dışındaki kamp yerleri, yaşayanları isyan ettiren, görenleri ise insanlığın utandıracak mekânlardır. Bunların dışında, başaktan¹ alınan ürün, 1990 öncesinde kadın işçilere verilirken, 1990 sonrasında üreticide kalmaya başlamıştır. Son olarak ise, hemen hemen tüm işçiler, 1990'lardan sonra değişen sosyal ilişkilerden söz etmektedir. 1990 öncesinde işverenler ve işçiler arasında sosyal ilişkiler çok daha yakinken; örneğin, beraber yaşanır, yemek yenir ve hatta karşılıklı evlilikler olurken, 1990 sonrasında yaşam alanlarının da ayrılması, ücretlerin çok az artış göstermesi ve yukarıda bahsedilen diğer nedenler, Kürt işçilerle Karadenizli işverenler arasındaki ilişkileri gerginleştirmiş ve artık Kürt işçiler Karadeniz'de emek gücü olarak değil, tehdit olarak görülmeye başlanmıştır.

Ekonomik sömürü mevsimlik işçilerin yaşamlarına henüz Karadeniz'e gitmeden girmektedir. Karadeniz'e giden Tarım Ekspresi'nin biletleri TCDD tarafından karaborsa olarak çavuşlara satılmakta ve bu yolculuk üzerinden bazı çavuş ve dayıbaşları ve TCDD para kazanmaktadır. Trenle yolculuk tercih edilse de, koşulları oldukça ağırdır. Trenle yolculuk

---

¹ Fındıklar bir kez toplandıktan sonra, yere düşen fındıklar ikinci kez toplanıyor ve bu ikinci toplamaya başak toplama adı veriliyor.

edemeyen işçilerin ise iki olasılığı vardır; ya 25 kişilik grup 17 kişilik minibüslerden kiralayıp bütün eşyaları ile birlikte yolculuk edecekler, ya da bir kamyonun arkasına doluşup Karadeniz'e yola çıkacaklar.

İşçilerin findığa gitmeye karar verdikten sonra ilk yapmaları gereken bir findık üreticisi bulmak. Eğer şanslılarsa üreticiye aracı (yani çavuş ya da dayıbaşı) olmadan ulaşabilmekteler. Çavuşlar, işçi ve üretici arasındaki araçlar olarak adlandırılabilir. Aldıkları ücret, bir işçi yevmiyesine ek olarak her bir işçinin yevmiyesinin yüzde onu kadar. Bu da üretim sürecine hiç girmeden, diğer bir deyişle tarlada hiç çalışmadan, işçilerin iki katı kadar para almaları ile sonuçlanmakta. Bazen çavuşların yanında dayıbaşı denen bir çeşit aracı kişi daha bulunmakta. Dayıbaşları yalnız iletişimden sorumlu olup bunun karşılığında işçilerin ve çavuşun yevmiyesinin yüzde onunu alıyorlar ve böylece üretime hiç katılmadan işçilerin en az iki katı ücret almış oluyorlar.

Kürdistan'dan gelen bir Kürt işçinin yevmiyesi, 13 saatlik bir iş günü için 19,5 TL'dir. 13 saatlik işgünü ve ona karşılık gelen ücret valilikler ve muhtarlıklar tarafından belirlenmekte. Öte yandan, Kürt işçilerin ücretleri Karadeniz'e gelmeden önce açıklanmamakta. Ücretler, işçiler yerleştikten ve bazıları çalışmaya başladıktan birkaç gün sonra açıklanmakta ve bu da işçilerin pazarlık yapma gücünü tamamen yok etmekte. Buna karşılık, Karadenizli işçilerin yevmiyeleri 8 saatlik işgünü karşılığında 35 TL'dir. Kürt işçilerle Karadenizli işçiler arasındaki bu dört katlık ücret farkı, özellikle 1990'dan sonra değişen tarım politikalarıyla artan işçi sayısı ve Kuzey Kürdistan'da köy boşaltmaları nedeniyle işsizleşen kesimlerin mevsimlik işçiliğe başlamasıyla, Kürt işçilerin pazarlık güçlerini tamamen kaybetmelerinden kaynaklanmaktadır. Mevsimlik işçilik, bu noktada tam da etnik ve sınıfsal sömürünün kesiştiği bir yerde durmaktadır. Kürdistan'dan gelen işçilerin Kürt oldukları için bu kadar fazla ücret eşitsizliğine maruz

kaldıklarını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Aslında ücret farkı görüldüğünden de fazladır. Karadenizli işçiler 8 saatlik bir işgünü karşılığında 35 TL alırken, Kürt işçiler ise 13 saatlik işgünü karşılığında 19,5 TL kazanmalarının yanı sıra; dayıbaşı, çavuş, ulaşım ve ikamet gibi masrafları da olabilmekte. Tüm masrafları çıkarıldığında Kürt işçilerin ellerine kalan ücret yaklaşık 10 TL'dir. Bunun dışında üreticiler birçok kez, kırk ile elli gün arasında verdikleri iş sözünü tutmayarak işçileri yirmi ya da otuz gün sonra evlerine gönderebilmekteler. Bu gibi durumlarda işçiler memleketlerine tamamen parasız dönebilmekteler.

Ekonomik sömürüyle paralel -birçok kere içiçe geçmiş- yaşanan toplumsal cinsiyete dair çelişkiler de mevcut. Karadeniz'de yaşanan zamanlarda kadınların erkeklerin yıkandığı nehre yaklaşması, etrafta yürüyüş yapması uygun görülmeyen davranışlardan bazıları. Bunların yanında kadınların köye gitmeleri, çadır alanı etrafında yürümeleri de yasak. Tıpkı geldikleri şehirlerde "namuslu" kadınların evde kalması gerektiği gibi, fındığa gidilen yerlerde de "namuslu" kadının kamp alanından çıkmaması ve kamp alanı içinde de özellikle erkeklerle sosyalleşmemesi uygun davranış kalıpları içinde görülüyor. Tüm yaşamlarında olduğu gibi, bu göç sırasında da "namus" kadınların bedenlerinin denetiminde etkili bir araç olarak değişik şekillerde kullanılıyor. Bunlar dışında erkeklerin akşam 7 gibi biten mesaisine kıyasla kadınlar "eve" (çadır alanına) döndükten sonra akşam 10'a kadar çalışmak zorunda kalıyorlar. Ertesi gün dayıbaşının gelmesiyle gün saat 6.30'da başlıyor. Yani cinsiyet farkı kadınlara ekstra üç ile dört saat arasında fazladan emeğe mal oluyor.

Mevsimlik işçi kadınların yaşamındaki çelişkileri güçlendiren bir ilişki de kadınların emeğinin beden denetim mekanizmalarıyla görünmez hale getirilmesi. "Namus", "iffet" gibi beden denetiminde sık kullanılan araçlar, bir yandan kadınların yaşamlarını bedenleri üzerinden kontrol altına alırken, diğer yandan ise kadın emeğinin gizlenmesini kolaylaştırıyorlar. Örneğin,

kadınlar “namuslu” olabilmek için kamp yerinden çıkmayıp, kamptaki erkeklerle sosyalleşmedikleri veya erkekler kadar sık yıkanmadıkları gibi “namuslu”, “düzgün”, “iffetli” bir kadına yaraşır bir şekilde onlara biçilen çamaşır, bulaşık, çocuk bakımı gibi işleri yapmaktalar. Bu yüzden yeniden üretim altında kategorize edilen ücretsiz, görünmez emek, beden denetiminden soyutlanarak tam olarak anlamlandırılmıyor. Mevsimlik göçte de görüldüğü gibi üretim ve yeniden üretim kavramlarının sınırı oldukça muğlak. Heidi Hartmann, bell hook gibi feministlerin yerinde ifade ettikleri gibi, kadınların ücretli işçi olmalarının yeniden üretime dair sorunlara bir çözüm getirmeyeceği, çünkü kadınların sermaye sahibi olmayan erkeklerle de (örneğin babaları ya da eşleriyle), birçoğu özel alana ait emek sömürü ilişkisi içinde oldukları reddedilemez. Kadın emek sömürüsü ancak bu özel alana dair ilişkileri de dikkate alarak çözümlenebilir (Hartmann 1999: 2). Bu konuda Hartmann’a katılan Ferguson ve Folbre, kadın emeğinin anlamlandırılmasının ancak annelik ve kadın denetimi kavramlarına tarihsel bir perspektifle yaklaşarak mümkün olduğunu belirtirler (Ferguson ve Folbre 1999: 313-339). Hartmann’ın ev içi emek sömürüsü ilişkilerine ek olarak beden denetimine de işaret ederler. Annelik, ataerkil sistemin devamlılığı için ne kadar önemliyse, ataerkil sistemin de anneliği ayakta tutmak için o denli önemli bir mekanizma olduğunu iddia ederler. Ayrıca, üretim ile yeniden üretim arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesinin kadın emeği sömürüsünü anlamak için vazgeçilmez olduğunu, bunun da ancak kadınların yeniden üretim adı altında harcadıkları emeği tarihsel bir bağlamda anlayarak mümkün olduğunu belirtirler. Kadınlara, erkeklerden daha az ücret karşılığında daha uzun bir işgünü dayatılması, aile içi kararlarda kadınların erkeklerden daha az söz sahibi olması, daha az cinsel ve bedensel özgürlük, kadın emeğinin analizinde düşünülmesi gereken başlıca noktalar olarak ortaya çıkar (Ferguson ve Folbre 1999: 319). Sosyal yeniden üretim emeğinin de yeniden üretime dahil edilmesi gerektiğini öne sürerler. Yeniden

Üretim sadece yemek ve elbise hazırlamak ile açıklanamayacağını, ocuk taşıma ve bakımının da yeniden üretim parçası olduğunu, bu işlerin, emek türleri arasında hiyerarşık bir sıralama yapılarak yok sayılması ya da diğer emek türlerinden daha önemsiz sayılması durumunda kadın sömürüsünün tam olarak anlaşılamayacağı sonucuna varırlar. Bu yüzden ataerkil ilişkilerin derinlikli bir analizi için tüm psikolojik, kültürel, siyasal süreçlerin dikkate alınması gerekmektedir (Ferguson ve Folbre 1999: 313-339).

Ferguson ve Folbre'nin annelik konumu ve ataerkil sistemin devamı üzerine iddia ettikleri ilişkisellik, mevsimlik kadın işçilerin yaşamlarına dair ipuçları taşımaktadır. Örneğin, anne olan mevsimlik işçiler, bekr kadınlara göre daha güçlü bir konumdalar. Hem grup içinden, hem de grup dışından daha fazla insanla sosyalleşebilmekte ve çadır alanının içinde ve dışında daha rahat hareket edebilmekteler. Çünkü anneler, babalar ve eşler aracılığıyla diğer kadınlar üzerinde (genellikle kızları üzerinde) ataerkil sistemin taşıyıcısı konumundadırlar. Kız çocuklarının birebir denetimi çoğunlukla erkekler değil, erkekler aracılığıyla anneler tarafından yapılır. Özellikle genç kızlar zaman zaman bu tür beden denetim mekanizmalarına karşı direniş göstermekteler. Herhangi bir sosyal norma uymayan genç kızlar ilk önce anneleri tarafından cezalandırılmaktalar. Bu cezalar küçük uyarılar olabildiği gibi kadınlar üzerindeki tecrit mekanizmalarının güçlendirilmesi şekline de dönüşebiliyor. Diğer yandan annelerin kadınlar içindeki bu ayrıcalıklı konumu onların erke karşı sorumlu olmadıklarını ya da kendi bedenlerinin de denetim altında olmadığını göstermiyor. Ya da yukarıda belirtildiği gibi tıpkı beden denetim araçlarının emeğin grnmezleşmesini kolaylaştırdıkları gibi, anneliğin de hem denetim gücü olan bir rol, hem de belli emek türlerinin kadınlara atfedilmesini kolaylaştıran ve bu emek türlerinin gizlenmesine neden olan toplumsal bir işlevi de var. Anneler bir yandan kendilerinin ve kızlarının iffetli birer kadın olarak yaşadıklarını temin ederlerken, diğer yandan ise anne

olduklarından dolayı, çocuk bakımı ve taşıma ve ev işlerini yapan insanlar olmak zorunda kalıyorlar.

Etnik çelişkiler en az toplumsal cinsiyete dair olanlar kadar belirleyici Kürt işçilerin yaşamlarında. Sakarya şehrinin Kaşburun Köyü'nde hemen her yıl, köy halkından bazılarının Kürt işçilere, kamp yerini terk etmemeleri ve köylerine gelmemeleri konusunda sözlü tehditlerde buldukları mevsimlik işçiler tarafından belirtilmektedir. Genelde geldikleri ilk birkaç gece içinde kamp yerinin etrafında tehdit amaçlı silah atışları yapılmakta. Silahın günlük yaşamın bir parçası olmasından dolayı silah kullanımı birçok kez ölümlerle sonuçlanabiliyor. Mardin'den Düzce'ye fındık toplamaya giden Leyla Turgut adında on dört yaşında bir kızın, patronu Necdet Toruhoğlu'nun ateş açması sonucunda kamp yerinde öldürülmesi bu olaylardan bir tanesidir. Necdet Toruhoğlu Ramazan ayında yeterli verimlilikte çalışmayan işçileri çalışmalarını için havaya ateş açarak motive etmek amacıyla olduğunu iddia etmektedir.²

Abdullah Gül'ün ulusal güvenlik danışmanlığını yapmış olan ve 2008 yılında Ordu valiliğine atanan Ali Kaban'ın kararına göre Karadeniz'e gelen işçilerin Melen Çayı'nın yanında bulunan eski kamp yerlerinde 2008 yılında kalmaları yasaklanmıştı.³ Bunun üzerine bazı işçiler hiç para kazanmadan evlerine geri dönmek zorunda kaldılar. Bazıları ise kendilerine yeni ayrılan kamp yerine gittiler; fakat su kenarından uzakta olmak zaten zor olan yaşam koşullarını daha da kötü etkiledi. Su kaynaklarının bol olduğu Karadeniz Bölgesi'nde işçilere ayrılan kamp yerinin tek girişi bulunmakta ve burada yirmi dört saat jandarma nöbet tutmakta ve yeni işçi girişine izin vermemekteydi. Kampta yaşayan işçilerin kimlik kayıtları yapılmıştı; ve ziyaret için içeriye giren

---

² Alternatif, 5 Eylül 2008.

³<http://bianet.org/bianet/toplum/108811-mevsimlik-kurt-iscilere-ordu-valisi-nden-vize-yok>,
<http://www.turnusol.biz/public/haber.aspx?id=1085&pid=42&haber=Orduda%20K%C3%BCrt%20i%C5%9F%C3%A7ilere%20vize%20uygulamas%C4%B1>
<http://haber.sol.org.tr/kent-gundemleri/ordu-valisi-kurt-iscilere-vize-uyguluyor-haberi-6165>, <http://www.jiyan-board.org/guncel-haberler-nuceyen-rojane/8280-kurt-iscilere.html>

herkesin ise kimlik kontrolünden geçirilme zorunluluğu vardı. İşçi kayıtlarının tutulması sadece Ordu'ya özgü bir uygulama değil. Bununla birlikte Ordu bölgesindeki işçilerin valilik tarafından bu kamp yerini terk etmeleri çok sık aralıklarla belirtilmekteydi. Mevsimlik işçilerin bu kamp alanını terk etmelerinin nedeni olarak ise genel olarak kene sorunu ileri sürülmekteydi.

2008-2009 yıllarında ima şeklinde dışa vurulan Kürt işçilerin “terörist” olma potansiyelleri 2010 yılında açıkça ifade edildi. Mayıs 2010'da fındık işçisi göçü alan kentlerin emniyet müdürleri ile valileri güvenlik konulu bir toplantı yaparak bir araya geldiler. Bu toplantının amacı ateşkes döneminden sonra PKK'nin Karadeniz'e yaptığı son iki saldırısından sonra güvenlik önlemlerini arttırmaktı.⁴ Söz konusu toplantıda PKK'nin bu iki saldırısından sonra Kürt mevsimlik tarım işçilerinin PKK'ye yardım edebilecekleri gerekçesiyle Karadeniz bölgesine alınmamasına karar verildi.⁵ Bu olay açık bir insan hakları ihlali olmasına rağmen, birkaç alternatif haber sitesi dışında medya konuya değinmedi. NTV'nin bu toplantıya bir programda değinmesine rağmen, konunun anlaşılmasına katkı sağlamaktan çok, bilgi kirliliğini arttırdığı söylenebilir. İkinci önemli nokta ise devlet söyleminin değişimidir. İki yıl önce işçiler şehrin dışındaki kamp yerine atıldıklarında, valiliğin gerekçesi, işçiler için eski kamp yerinin güvensiz olduğuydu. 2010 yılında ise açıkça Kürt işçilerin “teröristlere” yardım edeceklerinden dolayı istenmedikleri, diğer bir deyişle güvenliği bizzat tehdit ettikleri söyleniyordu.⁶

---

⁴ Ateşkes döneminin, önce TSK tarafından devam eden operasyonlarla bozulması, bu operasyonlarda kullanılan kimyasal silahlar ve PKK'nin bu son iki saldırısının birer tepki atağı olması tartışması bu yazının kapsamının dışında kalmaktadır. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: <http://aktuelbakis.org/news/15043.html>, <http://www.sosyalistforum.net/politik-gundem/38604-samsun8217daki-eylemi-hpg-ustlendi.html>, <http://www.koxuz.org/anasayfa/node/4667>.

⁵<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=57844>, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=30982, <http://www.ortakyasam.org/kent-guendemleri/1779-kuert-cilere-karadeniz-ambargosu>, <http://www.alevilerbirligi.com/showthread.php?t=14485>, http://www.birgun.net/actuels_index.php?news_code=1277712054&year=2010&month=06&day=28, <http://www.haberfabrikasi.org/s/?p=4171>

⁶<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=5&ArsivAnaID=57844>, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=30982, <http://www.ortakyasam.org/kent-guendemleri/1779-kuert-cilere-karadeniz-ambargosu>

Sonuç Yerine

Bu sunumda vurgulanılmak istediğim temel nokta, mevsimlik işçiliğin temelde sınıfsal bir olgu olarak görünmesine rağmen, Türkiye’deki yapısal sorunlar nedeniyle, aynı derecede etkili etnik ve toplumsal cinsiyet boyutunun da olması ve mevsimlik göç olgusunun, zorunlu göç dönemi, koruculuk sistemi ve olağanüstü hâl dönemlerini bağlamın parçası yapmadan, yani konuyu Türk devletinin siyasi yapılanmasının bir parçası haline getirmeden anlamlandırmanın imkânsızlığıdır.

Bununla birlikte, Türk devleti ve ana akım medya tarafından terör söyleminin üretilmesi ve yaygınlaştırılması, Kürt halkının direniş gösteren ve hakkını arayan bir halk olmaktan ziyade, terörist topluluğu olarak görülmesine neden olmuştur. Terörizm söylemi bir yandan Kürt işçilerin de, terörist olarak görülüp, Karadeniz’de mülteci/esir kamplarını andıran alanlarda tecrit edilmelerine ve eğitim, sağlık gibi insan haklarıyla birlikte vatandaşlık haklarının da ellerinden alınmasına yol açmıştır. Sözleri ellerinden alınan, haksızlaştırılan Kürtler, sembolik olarak “evsizleştirilmişlerdir”. 1990’larda gerçek anlamda evleri ellerinden alınan Kürtler, yaşamlarını devam ettirebilmek için her yıl göç yoluna dökülmüş ve tecrit edilerek bir kez daha evsizleştirilmişlerdir. Kürtçe’de evle ilgili bu kadar çok deyiş olması bu nedenle çok da şaşırtıcı değildir.